

PODVODNA BAŠTINA
SPLITSKO-DALMATINSKE ŽUPANIJE

kulturno-turistički vodič

SADRŽAJ

UVOD	5
AKVATORIJ SPLITA I KAŠTELANSKI ZALJEV	7
1. Hrvatski pomorski muzej Split - zbirka	
2. Špinut - ostaci antičke arhitekture	
3. Trstenik - Kaštel Sućurac - ostaci antičke arhitekture, brodolom	
4. Antički Sikuli - Kaštel Štafilić - ostaci antičke arhitekture	
AKVATORIJ OTOKA BRAČA	10
5. Vičja luka - sidrište iz prapovijesnog razdoblja	
6. Sutivan - antički brodolom	
7. Uvala Splitska - ostaci antičke arhitekture	
AKVATORIJ OTOKA ŠOLTE	13
8. Uvala Piškera - ostaci antičke arhitekture	
9. Antička sidra u Rogaču i Maslinici - zbirka	
KARTA AKVATORIJA SPLITA, BRAČA I ŠOLTE	16
AKVATORIJ OTOKA HVARA	18
10. Muzej Staroga Grada - brodolom u Vrboskoj - zbirka	
11. Otok Šćedro, uvala Rake - ostaci antičke arhitekture	
12. Otok Šćedro - antički brodolom	
13. Parobrod Dubrovnik - novovjekovni brodolom	
14. Sv. Klement - novovjekovni brodolom	
15. Avion B-24 Liberator (Le petit fleur)	
KARTA AKVATORIJA HVARA	26
ARKVATORIJ OTOKA VISA I PALAGRUŽE	28
16. Arheološka zbirka Issa	
17. Viška luka - ostaci antičke arhitekture	
18. Otočić Host - antički brodolom	
19. Grebeni - novovjekovni brodolom	
20. Viška uvala - mletački brodolom	
21. Vassilios - novovjekovni brodolom	
22. Brioni - novovjekovni brodolom	
23. Teti - novovjekovni brodolom	
24. Avion B-24 Lady Luck - otok Biševo	
25. Avion B-24 Tulsamerican	
26. Avion B-17	
27. Otok Palagruža - antički brodolom	
28. Otok Svetac - antički brodolom	
VIŠKA BITKA	44
29. Re d'Italia	
30. Palestro	
31. Radetzky	
KARTA AKVATORIJA VISA	52

PODVEDNA BAŠTINA SPLITSKO-DALMATINSKE ŽUPANIJE

kulturno-turistički vodič

UVOD

Težnja čovjeka da se otisne na morsku pučinu prisutna je od najranije povijesti. Još iz prapovijesnog razdoblja postoje dokazi koji potvrđuju kontakte među pojedinim područjima za koje se sa sigurnošću može kazati da nisu mogli biti ostvareni nikakvim drugim putem već morskim. Potreba za plodnim tlom i sirovinama, a možda i više od svega ljudska želja za otkrivanjem nepoznatog, poticala je ljude kroz čitavu povijest na putovanja.

Jadransko je more zaljev Sredozemnog mora koji se usjekao u europsko kopno na području između Balkanskog i Apeninskog poluotoka. Kako mnoge rijeke s obje obale pripadaju njegovu slivu te postoje mnogi prijevoji u gorskim lancima na njegovim obalama, Jadran je oduvijek povezivao Sredozemlje s područjima unutrašnjosti - Panonskom nizinom i središnjom Europom. Istočna obala Jadrana je u geomorfološkom smislu najrazvedenija na području Sredozemnog mora. Takvu razvedenost uzrokuju uvale i zaljevi erozijskog podrijetla te posebice otočni arhipelag koji se sastoji od 725 otoka i otočića, 426 hridi i 82 grebena.

Navedena su svojstva činila Jadransko more politički i gospodarski iznimno bitnim, čemu je najbolji dokaz brojnost lokaliteta u njegovom podmorju, bilo da se radi o ostacima luka i pristaništa ili o ostacima potonulih brodova i olupina srušenih aviona, kao svjedocima njegove burne povijesti.

Prve grčke naseobine na Jadranu uspostavljene su na otocima Visu i Hvaru, a najveći i najznamenitiji grad na istočnoj jadranskoj obali kroz dugo razdoblje antike bio je Salona.

Gibraltar Jadrana, titula kojom se Vis okrunio u novom vijeku i koja sama po sebi govori o njegovoj važnosti, bio je svjedok jedne od najvećih bitaka u europskoj pomorskoj povijesti.

To sve smješta podmorje srednjeg Jadrana, Dalmacije te napose Splitsko-dalmatinske županije u jedno od povijesno najbogatijih podmorskih područja kako u arheološko-znanstvenom tako i u turističko-prezentacijskom smislu.

Ovaj vodič zamišljen je kao kratki prikaz dijela podvodnog kulturnog blaga smještenog u dubinama Splitsko-dalmatinske županije, te je poziv čitateljima na daljnja otkrivanja ovog podvodnog svijeta.

AKVATORIJ SPLITA I KAŠTELANSKI ZALJEV

Područje od Stobreča do Trogira naseljeno je od najranijih prapovijesnih vremena. U 3. st. pr. Kr. grčki kolonisti s otoka Visa (Issa) osnivaju Epetion (Stobreč) i Tragurion (Trogir) i od tada počinju pomorske veze kopna i srednjodalmatinskih otoka. Pomorski značaj Splita i Kaštelanskog zaljeva još će više doći do izražaja nakon rimskih osvajanja ovih prostora kada Salona u 1. st. po. Kr. postaje glavni grad provincije Dalmacije (*Colonia Martia Iulia Salonae*), a salonitanska luka glavna pomorska poveznica s Rimskim carstvom, odnosno s Rimom. Od tada akvatorij Splita ima izrazitu važnost u jadranskoj i mediteranskoj povijesti.

1. Hrvatski pomorski muzej Split - zbirka

Hrvatski pomorski muzej osnovan je 1925. godine i od tada kontinuirano prikuplja, čuva i prezentira materijalnu i nematerijalnu pomorsku baštinu hrvatske obale Jadrana, od prapovijesti pa do danas.

U dijelu stalnog postava posvećenog trgovačkom pomorstvu možemo pratiti razvoj broda - jedrenjaka, broda na vesla, parobroda, broda na motorni pogon - od antičkih vremena do suvremenog doba. U muzeju se čuva antička keramička posuda *dolia* impresivnih dimenzija, koja je izvorno služila za čuvanje namirnica, s nalazišta Trstenik u Kaštel Sućurcu. Zbirku podvodne arheologije čine brojni nalazi antičkih sidara i amfora s nalazišta potopljenih brodova. Ovaj muzej je idealna polazišna točka za upoznavanje podvodne baštine Splitsko-dalmatinske županije.

2. Špinut - ostaci arhitekture

Arheološki lokalitet nalazi se u uvali Špinut na sjevernoj strani Marjanskog poluotoka u Splitu. Otkriveni su ostatci antičke priobalne konstrukcije iz 2. st. pr. Kr. do 4. st. po. Kr. Utvrđena je kompleksna priobalna konstrukcija izrađena od sekundarno upotrebljenih amfora te kamenog nasipa i drvenih pilona, greda, dasaka, kolaca i šiblja. Slučajni arheološki nalaz zidanog kamenog objekta potvrđuje da se antički ostaci pružaju i duž kopnenog dijela uvale Špinut. Pretpostavlja se da su otkriveni ostatci dio priobalnog gospodarskog zdanja opremljenog lučkim strukturama i gospodarskim objektima.

Dubina: 1-5 metara
Dozvoljeno ronjenje na dah bez ronilačke opreme

Trstenik

3. Trstenik - Kaštel Sućurac - ostaci arhitekture, brodolom

Podvodno arheološko nalazište Trstenik istražuje se od 2002. godine kada je pronađena skupina amfora tipa Dressel 20 i obod velikog keramičkog dolija koji je jedini do sada poznati potpuno očuvani prošupljeni dolij na području Sredozemlja (izložen u Hrvatskom pomorskom muzeju u Splitu). Tijekom narednih istraživačkih kampanja pronađena je drvena konstrukcija bazena s morskom vodom namijenjena gospodarskoj djelatnosti, skupina od 40 globularnih amfora omeđena s 91 drvenim pilonom te ostatak drvene konstrukcije broda dužine oko 12 metara. Nalazište se datira u razdoblje od 1. st. pr. Kr. do 3. st. po. Kr.

Dubina: 1-5 metara
Dozvoljeno ronjenje na dah bez ronilačke opreme

4. Antički Sikuli - Kaštel Štafilić - ostaci arhitekture

Antičko naselje Sikuli nalazi se uz potok Resnik u blizini Trogira. Plinije Stariji ga spominje kao rimsko naselje gdje je car Klaudije naselio veterane, a ucrtno je i na Tabuli Peutingeriani. Osamdesetih godina 20. st. ronionci nailaze na ulomke keramičkih posuda, a podmorskim arheološkim istraživanjima otkriveni su ostaci pristaništa iz 2. i 1. st. pr. Kr. te reprezentativne reljefno ukrašene čaše i krateri. U istraživanjima koje od 1991. godine gotovo kontinuirano provodi Muzej grada Kaštela, otkriveno je i pripadajuće naselje iz 2. i 1. st. pr. Kr., kao i kasnija faza naselja i pristaništa iz 1. - 5. st.

Dubina: 1-5 metara
Dozvoljeno ronjenje na dah bez ronilačke opreme

Antički Sikuli

Vičja luka

AKVATORIJ OTOKA BRAČA

5. Vičja luka - sidrište iz prapovijesnog razdoblja

Podmorsko i kopneno arheološko nalazište Vičja luka nalazi se po sredini zapadnog kraja otoka Brača. To je duboka uvala koja se dijeli na dvije manje, uvalu Bobovišća s istoimenim naseljem i uvalu Vičja luka. Te dvije luke pružaju sigurno sidrište prilikom prolaska kroz Splitska vrata. Arheološkim rekognosciranjem podmorja pronađeni su brojni ulomci prapovijesne keramike, a bogati prilozi u grobovima pronađenima na kopnu dokazuju razmjenu između lokalnog stanovništva i grčkih pomoraca kojima je Vičja luka bila idealan zaklon i sidrište. Moguće je i da je uvala predstavljala određenu vrstu trgovačkog punkta za robnu razmjenu.

Dubina: 1-5 metara
Dozvoljeno ronjenje na dah bez ronilačke opreme

6. Sutivan - antički brodolom

Nedaleko od Sutivana na otoku Braču na dubini između 31 i 34 metara nalaze se ostaci brodoloma sa sarkofazima i ostalim kamenim predmetima koji vjerojatno potječu iz lokalnih bračkih kamenoloma. Na morskom dnu vidljivo je 20 predmeta od kojih je 7 sarkofaga, 2 poklopca sarkofaga, 9 blokova, jedan stup kružnog presjeka te 1 kamenica s vidljivom perforacijom. Dimenzije nalazišta su 6,60m x 4,10m (bez kamenice koja se nalazi 2 metra izvan koncentracije tereta). Brodolom potječe iz kasnoantičkog vremena. Može se pretpostaviti da se u sloju pijeska ispod i oko spomenutih predmeta nalaze ostaci posuđa iz brodske kuhinje kao i ostaci drvene brodske konstrukcije koji bi mogli točnije datirati ovaj, u jadranskim okvirima, jedinstven lokalitet.

Dubina: 32 metra

Dozvoljeno ronjenje isključivo preko ovlaštenih ronilačkih centara

7. Uvala Splitska - ostaci arhitekture

Uvala Splitska na otoku Braču služila je kao luka iz koje se izvezio kamen za gradnju Dioklecijanove palače u Splitu. U zaleđu uvale nalaze se kamenolomi Rasohe, Stražišće i Plate. Zaštitna podvodna istraživanja unutar luke Splitska obavljena su u više navrata u posljednjih 15 godina tijekom kojih su pronađeni i dokumentirani ostaci konstrukcije zidova - dijelovi temelja operativne obale i lučkih objekata iz antičkog razdoblja. Na dnu se također nalazi poklopac sarkofaga u obliku krova na dvije vode s kutnim akroterijima. Ispred same uvale 2011. godine otkriveni su ostaci brodoloma s teretom šest kamenih blokova.

Dubina: 1-5 metara

Dozvoljeno ronjenje na dah bez ronilačke opreme

Uvala Splitska

AKVATORIJ OTOKA ŠOLTE

Otok Šolta se u povijesnim izvorima prvi puta spominje već u 4. st. pr. Kr. u djelu poznatog starogrčkog geografa Pseudo-Skilaksa. On u svojem djelu *Periplusu* (grč. περίπλοι: oplovbe), u kojem se nalazi najstariji sačuvani opis istočne obale Jadrana, otok Šoltu navodi pod imenom *Olynthia*. Dolaskom Rimljana naziv otoka mijenja se u latinski oblik *Solentia*, *Solentium*, (lat. sol: sunce) iz kojeg je nastalo današnje ime Šolta.

Promatrajući zemljopisni položaj otoka važno je istaknuti da se Šolta nalazila na ruti antičkih plovnih putova kojima se plovilo prema antičkim centrima: Saloni, Aspalatosu, Pharosu i Issi. Najveći broj materijalnih tragova koji svjedoče o intenzitetu tadašnje plovidbe i pomorske trgovine sačuvan je u moru.

U podmorju otoka Šolte otkriven je niz podvodnih arheoloških lokaliteta na kojima su pronađeni brojni i raznovrsni nalazi. Najčešće su to razni tipovi amfora u kojima su transportirani razni proizvodi, pretežito vino i maslinovo ulje. Dijelovi ovih posuda i danas se mogu vidjeti u gotovo svakoj uvali na otoku. U akvatoriju Šolte nalaze se i lokaliteti s ostacima nekoliko antičkih brodoloma. Na plićini Mlin u Splitskom kanalu ispred sjeverne obale otoka pronađena su dva brodoloma koji su bili jedni od najvećih i najbogatijih lokaliteta na Jadranu s najvećim brojem egejskih tipova amfora iz razdoblja 1. i 2. st. dok nisu devastirani. Brodolom koji je 2013. godine otkriven s južne obale otoka potonuo je s teretom amfora hispanskog porijekla tipa Dressel 20 i Dressel 7-11 na osnovi kojih je brodolom datiran u vrijeme 1. - 2. st.

Osim nekoliko opasnih hrđi i rtova, razvedena obala otoka s brojnim dubokim uvalama pružala je i siguran zaklon brodovima. Na zapadnoj strani Šolte, ispred uvale Maslinica, nalazi se šest manjih otočića koji štite akvatorij od vjetrova iz svih smjerova. U ovoj zoni sidrišta pronađene su četiri olovne i jedna kamena prečka antičkih sidara kao i nekoliko velikih novovjekovnih željeznih sidara. Bogatu podvodnu kulturnu baštinu otoka Šolte upotpunjuju i ostaci ribnjaka koji su pronađeni u uvali Piškera – Nečujam. Ribnjak je datiran u 4. st, u vrijeme kada je rimski car Dioklecijan živio u svojoj palači koju je dao izgraditi na mjestu današnjeg Splita.

8. Uvala Piškera - ostaci antičke arhitekture

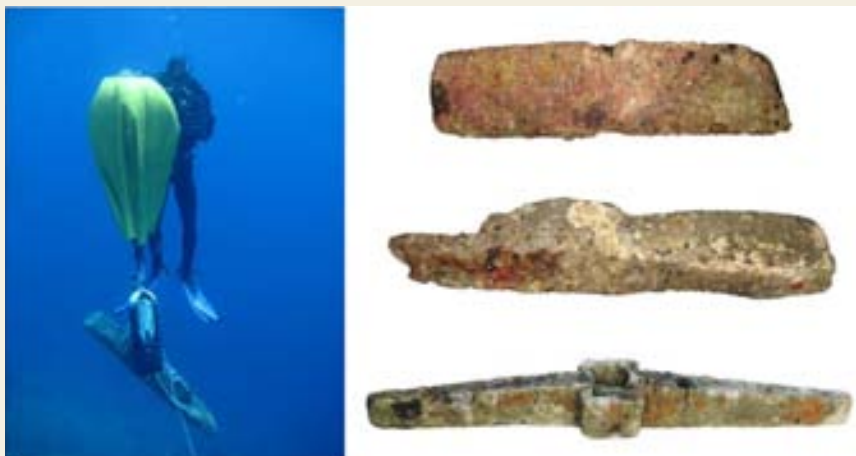
U dnu uvale Piškera kod Nečujma na otoku Šolti nalaze se ostaci ogradnih zidova antičkog ribnjaka. Riječ je o kamenom nasipu dimenzija 64 x 3 x 1,5 metara s otvorom širine 3 metra u svom središnjem dijelu. Predmetni otvor je u antičko doba bio zatvoren pregradom čiji ostaci nisu sačuvani. Nasip zatvara dno plitke uvale maksimalne dubine 3 metra koja se koristila za uzgoj i čuvanje žive ribe. Sam nasip koji se nalazi na dubini od 2 do 3,5 metra građen je od poluobrađenih kamenih tesanaca te je u antičko doba najvjerojatnije imao i djelomično zidani vanjski dio. Na samom dnu uočljivi su rijetki ostaci rimske keramike, a planirana arheološka istraživanja otkriti će daljnje karakteristike i utvrditi točan karakter, dataciju i važnost predmetnog arheološkog lokaliteta. Prema pučkim pričama na tom se mjestu nalazio ribnjak cara Dioklecijana.

Dubina: 3-5 metara
Dozvoljeno ronjenje na dah bez ronilačke opreme

9. Antička sidra u Rogaču i Maslinici - zbirka

U podmorju istočne obale Jadranskog mora pronađen je velik broj brodskih sidara. Sidra su obavezan dio brodske opreme i koriste se u moreplovstvu od prapovijesnih vremena do danas. Sidra su simbol mornara, nade, ustrajnosti, izdržljivosti, smirenosti i vjernosti. Sidro se pojavljuje i kao znak sv. Klementa, koji je ujedno i zaštitnik proizvođača sidara. Prva prapovijesna sidra bila su izrađena od prikladnog kamena, okruglog, stožastog ili duguljastog oblika, oko kojeg se vezao konopac od lika ili kože na prirodni ili žlijebljeni utor na kamenu. Vrlo brzo uslijedila je izrada kamenih sidara s rupom kroz koju se provlačio i vezao konopac. Iz kamenih sidara s rupom za konopac razvijaju se kameno-drvena sidra. Kameni dio sidra se s vremenom sve više stanjuje i sužava te postaje više ili manje zakrivljena prečka, a na mjesto rupe za konopac počinju se učvršćivati prvo grane, a kasnije obrađene drvene grede. Kamenu prečku u 4. st. pr. Kr. zamjenjuju prečke od olova, a kasnije i od željeza. Olovno-drvena sidra rezultat su naglog razvoja brodarstva od 400. - 300. g. pr. Kr., a nalazi olovnih prečki takvih sidara česti su u jadranskom podmorju. Podmorskim arheološkim rekognosciranjem akvatorija ispred Maslinice na otoku Šolti pronađeni su novi, uglavnom pojedinačni, arheološki nalazi među kojima i tri prečke antičkih sidara. Kako je riječ o iznimno vrijednim i zanimljivim arheološkim nalazima koji su zbog pozicije i relativno male dubine na kojoj se nalaze iznimno ugroženi, bilo je neophodno što prije

Antička sidra pronađena u akvatoriju otoka Šolte

osigurati njihovo vađenje na površinu.

Po završetku konzervatorsko-restauratorskih radova rekonstruirana antička sidra vraćena su na otok Šoltu i prezentirana javnosti u luci Rogač te u mjestu Maslinica. Projekt je realiziran suradnjom Splitsko-dalmatinske županije i Općine Šolta uz stručnu suradnju Ministarstva kulture s ciljem očuvanja i prezentacije podvodne baštine i obogaćivanja turističke ponude otoka Šolte.

Antičko sidro u Maslinici

MUZEJI I ZBIRKE

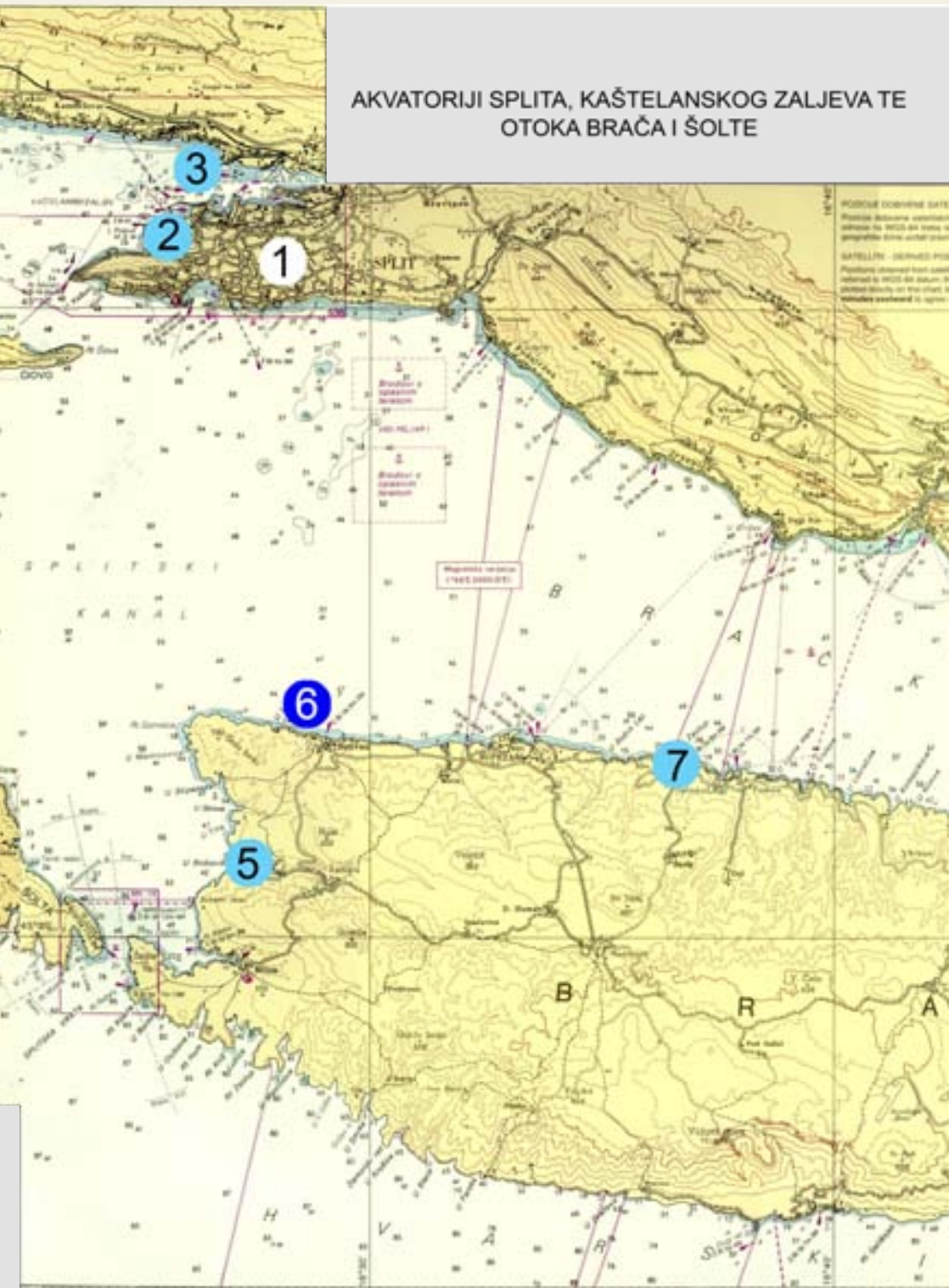

PODVODNI LOKALITETI NA DUBINI OD 0 DO 10 m

PODVODNI LOKALITETI NA DUBINI OD 10 DO 40 m

AKVATORIJI SPLITA, KAŠTELANSKOG ZALJEVA TE
OTOKA BRAČA I ŠOLTE

AKVATORIJ OTOKA HVARA

U akvatoriju otoka Hvara do sada je evidentirano više od 200 podvodnih arheoloških pojedinačnih nalaza i nalazišta, što govori o njegovoj iznimnoj političkoj i gospodarskoj važnosti te povijesnom kontinuitetu. Glavnina lokaliteta smještena je oko zapadnog dijela otoka te s njegove južne strane, koja je razvedena i koju krase više prirodnih luka i uvala te priručnih izvora pitke vode. Međutim, ovaj je dio otoka također bogatiji hridinama i rtovima; morske struje su izrazitije, a vjetrovi nepredvidljivi, pa je i rizik plovidbe veći, kako to zorno pokazuje koncentracija podvodnih nalazišta brodoloma.

Koncentracija nalazišta oko otočića Šćedra vezana je uz jednu, odnosno dvije luke, Veli Porat i Mostir, koje su položene na sjevernoj strani otoka i dobro zaštićene od svih vjetrova, te s izvorom vode. No sam bi prilaz uvalama po lošem vremenu i uz nepoznavanje lokalnih maritimnih prilika često tragično završio.

Muzej Staroga Grada

10. Muzej Staroga Grada - brodolom u Vrboskoj - zbirka

Muzej Staroga Grada brine se o trinaest zbirki od kojih svaka čuva vrijedan materijal o povijesti Staroga Grada i otoka Hvara. Podvodnu arheološku zbirku čini teret kasnoantičkog brodoloma iz 4. st. (amfore i ostaci brodske opreme) iz uvale Duboka na sjevernoj obali otoka Hvara, u blizini Vrboske.

11. Otok Šćedro, uvala Rake-ostaci arhitekture iz antičkog razdoblja

U dnu uvale Rake na otoku Šćedru nalaze se arhitektonski ostaci antičkog pristaništa, operativne obale i drugih struktura. Istočno od arhitektonskih ostataka na dubini od 2 metra, nalaze se ostaci donjeg dijela *pithosa*, vidljivog u dužini od 1 metra. Na zapadnoj strani uvale na više su mjesta na dnu ispod mulja pronađene velike količine dijelova amfora i drugog keramičkog materijala antičke datacije. S obzirom na sve predmetne nalaze, evidentno je da je riječ o kompleksu antičkog gospodarskog postrojenja - *villae maritimae*.

Dubina: 1-4 metra
Dozvoljeno ronjenje na
dah bez ronilačke opreme

Otok Šćedro, uvala Rake

12. Otok Šćedro - antički brodolom

U studenom 2017. godine uz sjevernu obalu otoka Šćedra pronađen je antički brodolom. Već pri prvom pregledu bilo je jasno da se radi o cjelovito očuvanom antičkom brodu s teretom rimskih republikanskih amfora tipa Lamboglia 2. Ostaci tereta broda leže na pjeskovitom, gotovo ravnom morskom dnu, na dubini od 43 metra. Dimenzije površinskog rasprostiranja brodoloma su 15x6m. Vidljivo je oko 120 amfora poslaganih u tri reda. Većina amfora je cjelovita, a samo ih je manji broj oštećen prilikom potonuća broda. Obavljena su i probna ispitivanje morskog dna te je utvrđeno postojanje amfora u dubljim slojevima pijeska i mulja. Novopronađeni brodolom jedan od najznačajnijih arheoloških lokaliteta u podmorju Splitsko-dalmatinske županije po stupanju očuvanosti i brojnosti nalaza te je prekriven metalnim zaštitnim kavezom u svrhu očuvanja i prezentacije.

Dubina: 43 metra

Dozvoljeno ronjenje isključivo preko ovlaštenih ronilačkih centara

Otok Šćedro - antički brodolom, izradio Marius Milka

Otok Šćedro - antički brodolom

13. Parobrod Dubrovnik - novovjekovni brodolom

U Neretvanskom kanalu između otoka Hvara i poluotoka Pelješca nalaze se ostaci novovjekovnog brodoloma – parobroda Dubrovnik, smještenog na dubini od 55 do 60 metara. Orijentacija nalazišta potonulog broda je sjeveroistok-jugozapad. Dužina broda je 51 metar, a maksimalna širina 7,5 metara.

Radi se o plovilu izgrađenom 1892. godine u Škotskoj koji je bio u službi Dubrovačke parobrodske plovidbe. Devetog svibnja 1916. godine za vrijeme prvoga svjetskog rata brod je s dva torpeda potopila francuska podmornica Archimede (u talijanskoj službi). Poginulo je svih 38 putnika i članova posade. Parobrod Dubrovnik bio je trgovački brod u civilnoj službi, čime je tragedija i neopravdanost čina još veća.

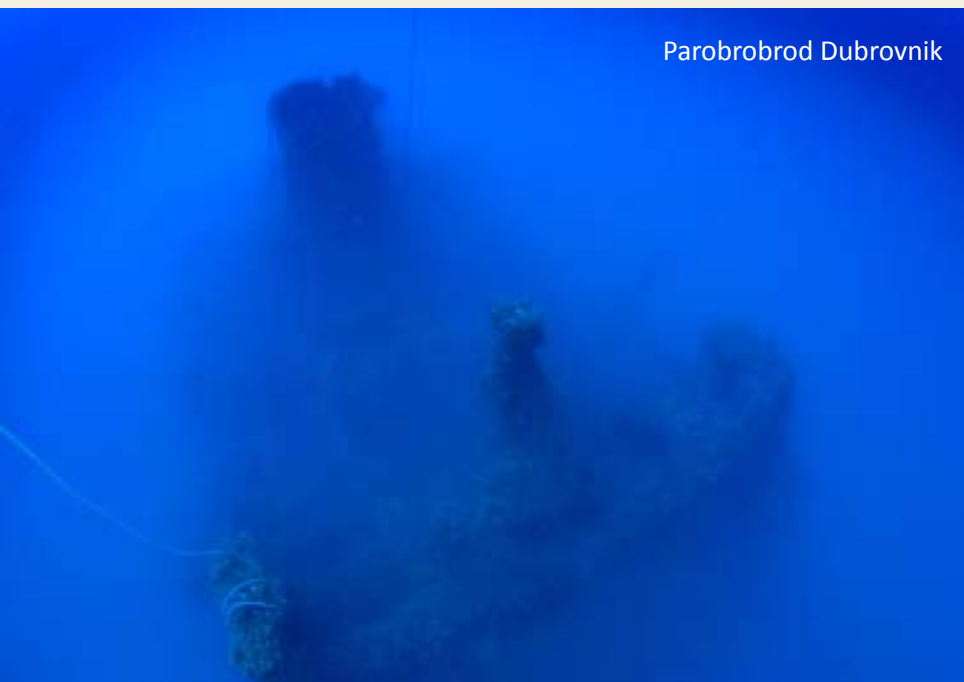
Brod je sjeo na morsko dno gdje se nalazi uspravno položen i u dobrom stanju s očuvanom konstrukcijom i nadgrađem te velikim dijelom inventara.

Dubina: 55-60 metara

Dozvoljeno ronjenje isključivo preko ovlaštenih ronilačkih centara

Parobrobrod Dubrovnik

Parobrobrod Dubrovnik

14. Sv. Klement - novovjekovni brodolom

U arhipelagu Paklenih otoka (Paklinskih otoka) nedaleko od grada Hvara nalaze se ostaci brodoloma iz kraja 16. početak 17. st. Na pješčanom dnu 50-ak metara od obale vidljiva su tri željezna sidra i šest topova. Brodska konstrukcija kao i ostatak brodske opreme još su zakopani u pijesku. Brod se nalazi na dubini od 36-40 metara. Nakon što budu završena arheološka istraživanja koja se na predmetnoj lokaciji kontinuirano provode, brodolom će biti otvoren za ronjenje u turističke svrhe.

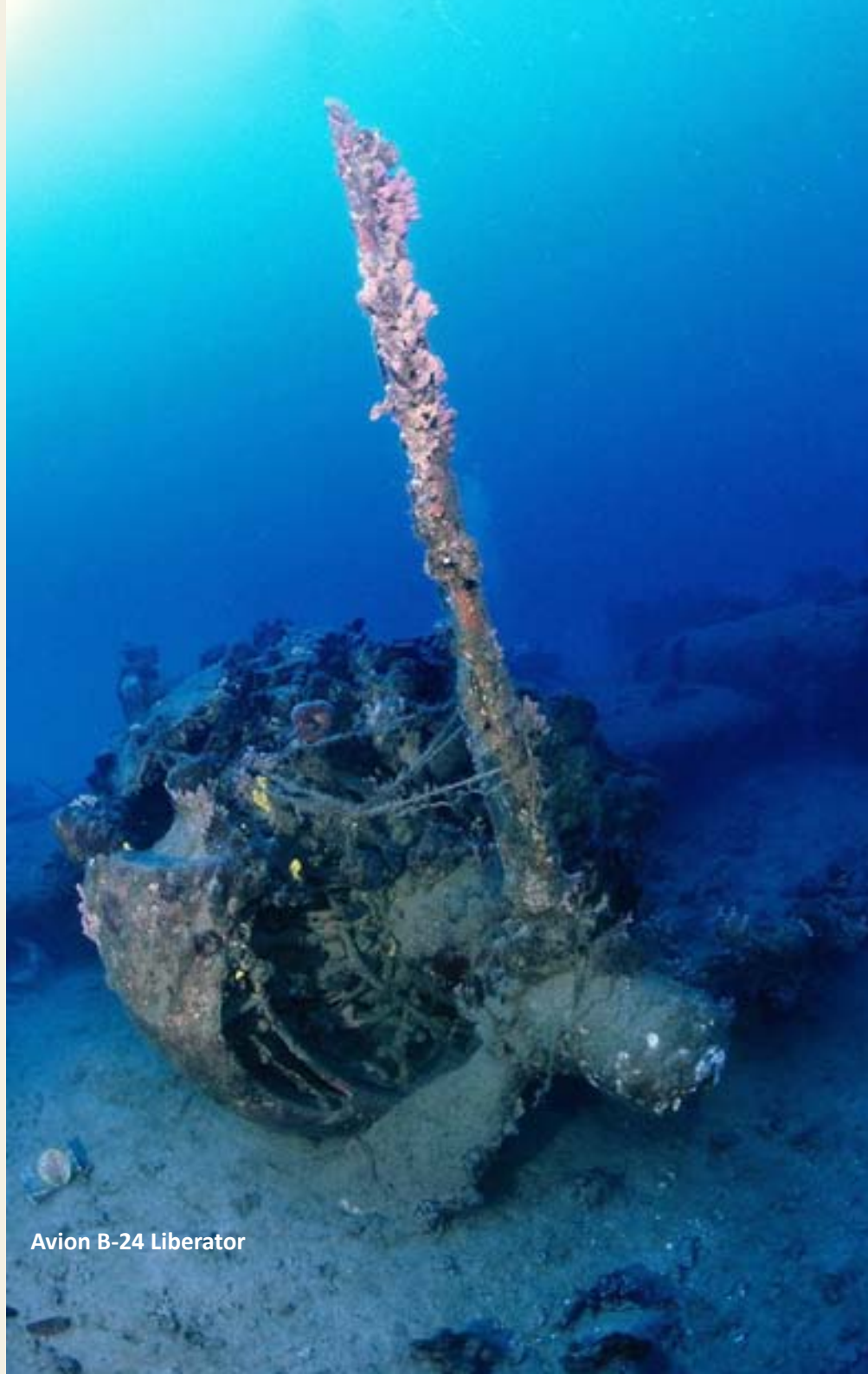
Dubina: 36-40 metara
Trenutno nije dozvoljeno ronjenje
(biti će otvoren za ronjenje po završetku arheoloških istraživanja)

15. Avion B-24 Liberator (Le petit fleur)

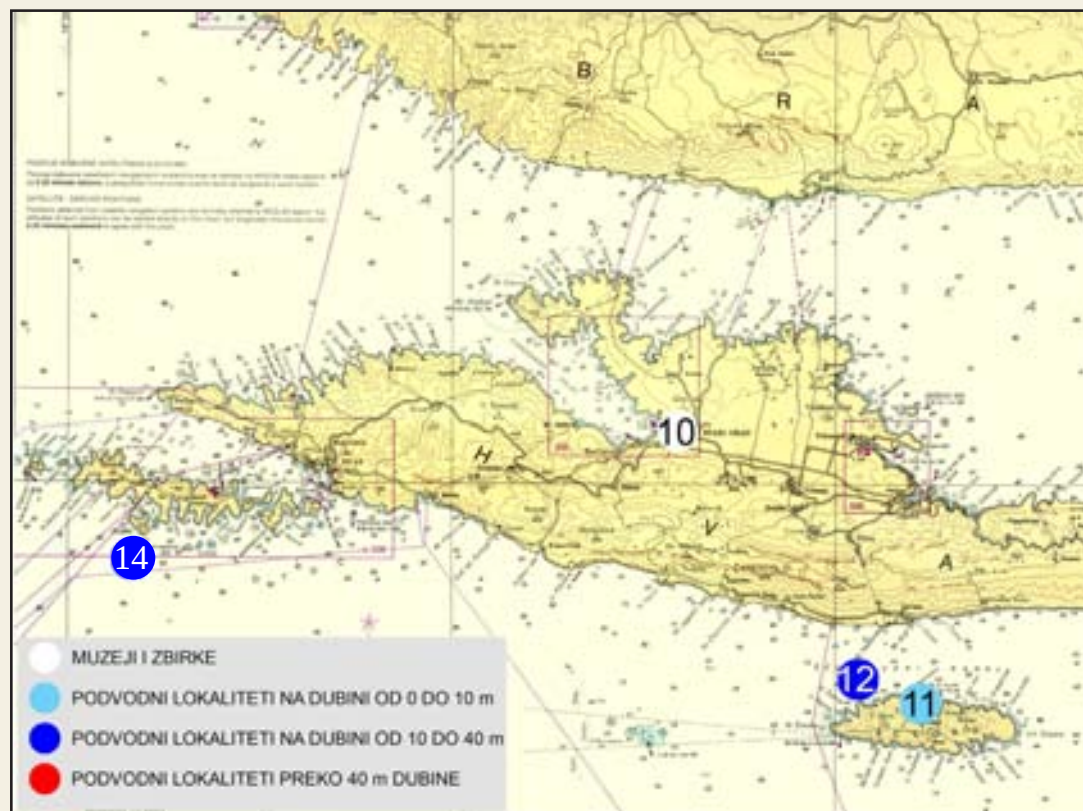
Ostaci potonulog američkog aviona B-24 Liberator iz II. svjetskog rata nalaze se zapadno od Sućurja, između otoka Hvara i Pelješca. Riječ je o američkom bombarderu dužine 20,5 m, raspona krila 33,5 m, težine 25,5 tona, s 4 motora Whittney & Pratt koji se srušio 20. studenoga 1944. godine. Riječ je o aparatu broj 4-2-51874 USAAF-a. Avion se pri udaru u morsku površinu raspao na dva dijela i njegovi se ostaci nalaze na dubini od 40 metara.

Dubina: 40 metara
Dozvoljeno ronjenje isključivo preko ovlaštenih ronilačkih centara

Avion B-24 Liberator

AKVATORIJ OTOKA HVARA

AKVATORIJ OTOKA VISA, PALAGRUŽE I SVETCA

O bogatoj i dugoj povijesti otoka Visa najbolje svjedoči podmorje njegovog akvatorija u kojem se nalazi preko 20 zaštićenih kulturnih dobara. Podvodna arheološka zona zaštićena je u radijusu od 300 metara od obale Visa te svih okolnih otoka, otočića i hridi. Bilo je tu velikih pomorskih bitaka, a bio je i vrlo važna luka u trgovini, pa ne čudi što u podmorju Visa ima veliki broj olupina. Osim raznolikosti vrsta potonulih brodova, olupine su se smjestile i na različitim dubinama, što daje prigodu i onim manje iskusnim ronionicima da iskuse ljepotu ronjenja na olupini. Oko otoka nalaze se mnoge olupine koje svjedoče kako ovdje priroda zna biti surova, ali i dokaz kako je otok Vis bio važno strateško mjesto. Dio toga povijesnoga blaga može se razgledati u Viškoj zbirci arheološkog muzeja.

Arheološka zbirka Issa

16. Arheološka zbirka Issa

Utemeljena je 1983. g. od strane Arheološkog muzeja u Splitu. To je najbogatija i najznačajnija zbirka grčkih spomenika u Hrvatskoj. Zbirka se nalazi na gornjem katu austrijske utvrde Gospina baterija, sagrađene 1842. g. u središtu prostrane viške uvale. Zbirku čine arheološki predmeti otkriveni na prostoru grčkog grada Isse, smještenog na južnim padinama Gradine, i na poluotoku Prirovo u Visu. Izloženi su i rijetki prapovijesni nalazi s otoka, nalazi iz helenističke cisterne u Velom Zlopoju u unutrašnjosti otoka kao i podvodni arheološki nalazi s brodoloma u uvali Vela Svitnja. U uvali na sjevernoj strani otoka Visa sedamdesetih je godina prošlog stoljeća Arheološki muzej iz Splita istraživao tada jedini podvodni arheološki lokalitet koji je bio pošteđen pljačkaša. Tijekom tih istraživanja izronjene su 634 amfore, od kojih su mnoge još uvijek imale poklopac. Amfore su tada prebačene u prostor austrijske utvrde te izložene u njenom skladišnom prostoru, složene na način kako su prevožene u brodskom potpalublju. Brodolom se nalazi na dubini od 35 do 55 metara, a dužina broda, koji se još uvijek nalazi in situ, je 16 metara dok mu je širina 8 metara. U podmorju uvale Vela Svitnja još se mogu vidjeti brojni ostaci grla i dna amfora te manji ostaci antičkog kuhinjskog posuđa. Brodolom je iz 2. - 1. st. pr. Kr.

17. Viška luka - ostaci antičke arhitekture

Unutar same Viške luke nalaze se ostaci grčko-rimske luke te mnoštvo manjih nalaza iz šireg vremenskog razdoblja. Ostaci lučkih gradnji iz razdoblja, helenizma i Rimske Republike i Carstva protežu se oko poluotoka Prirovo. Najstarija luka na Jadranu, iz 4. st. pr. Kr, građena je od velikih kamenih blokova koji flankiraju luku iz rimskog razdoblja. Obje luke dobro su očuvane. Pored arhitektonskih ostataka na morskom dnu uočavaju se i brojni ulomci keramičkih posuda iz helenističkog i rimskog razdoblja, ulomci rimskih amfora kao i keramički predmeti iz novijih razdoblja poput glazirane venecijanske keramike. U uvali Sv. Juraj zapažena je velika količina antičkih građevnih opeka (*tegulae*).

Dubina: 1-8 metara
Dozvoljeno ronjenje isključivo preko ovlaštenih ronilačkih centara

18. Otočić Host - antički brodolomi

Na ulazu u Višku luku nalazi se otočić Host sa svjetionikom. Ime je dobio po engleskom časniku Sir Williamu Hosteu koji je u njegovoj blizini 13. ožujka 1811. godine u pomorskoj bitci porazio mnogo jaču francusku flotu pod zapovjedništvom viceadmirala Dubourdieua. Zbog svog strateškog značaja u podmorju otočića Host nalazi se više podvodnih lokaliteta iz raznih povijesnih razdoblja.

S njegove sjeveroistočne strane, na dubini od 30 do 50 metara, smjestio se antički brodolom s teretom vrlo rijetkih amfora tipa Dressel 35-36 čiji su ulomci, ali i cjeloviti komadi, vidljivi na pješčanom morskom dnu. Drugi antički brod s teretom amfora tipa Lamboglia 2 nalazi se uz sjeverozapadnu stranu otočića na dubini od 20 do 25 metara. Iako je dio tereta kao i sama brodska konstrukcija prekrivena pijeskom, mala dubina ovog brodoloma iz 2. - 1. st. pr. Kr. pridonosi njegovoj atraktivnosti među ronionicima.

Dubina: 20-50 metara

Dozvoljeno ronjenje isključivo preko ovlaštenih ronilačkih centara

19. Grebeni - novovjekovni brodolom

S istočne strane otoka Visa nalazi se otok Greben uz čiju se obalu nalazi mjesto na kojemu je okončao svoje putovanje drveni jedrenjak iz 18. - 19. stoljeća. O tom se jedrenjaku malo zna jer o njemu svjedoče samo željezni topovi koji leže na dnu, točno onako kako su bili postavljeni na brodu. Bilo je 16 topova, od kojih se 14 nalazi na lokaciji, a dva brončana su premještena u arheološku zbirku grada Visa. Brod je bio građen od drveta koje je nestalo zbog dugotrajne izloženosti morskim organizmima. Najvjerojatnije je riječ o francuskom ratnom brodu s početka 19. st.

Dubina: 54 metra

Dozvoljeno ronjenje isključivo preko ovlaštenih ronilačkih centara

Zaštita arheološkog nalazišta postavljanjem kaveza

20. Viška uvala - mletački brodolom

Na poziciji u blizini prolaza između otočića Host i rta na kojem je tvrđava sv. Juraj, na dubini od 50 metara na ravnom pješčanom dnu, 2014. i 2015. godine pronađeni su ostatci brodoloma. Na površinskom sloju dna uočen je jedan brončani top, osam željeznih topova, topovske kugle i veliki broj nalaza koji pripadaju brodskoj opremi. Nalazi koji su vidljivi rasprostranjeni su na površini približnih dimenzija 20 x 8 metara. Njihov položaj ukazuje da je brod nakon potonuća najvjerojatnije legao kobilicom na dno. Stanje *in situ* nedvosmisleno potvrđuje da je riječ o intaktnom lokalitetu novovjekovnog mletačkog brodoloma na kojem nije bilo devastacija i koji zbog svog položaja unutar viške uvale nije oštećen ribarskim alatima niti na bilo koji drugi način devastiran. Može se pretpostaviti da se ispod pijeska nalazi potpuno očuvani donji dio broda sa svim nalazima. Na nalazištu je pronađen i brončani top s motivom krilatog lava kojeg je 1696. godine izlio glasoviti venecijanski ljevač i balističar Sigismondo V. Alberghetti. To je prvi nalaz takvog tipa topa venecijanskog porijekla u našem podmorju.

Dubina: 50 metara

Trenutno nije dozvoljeno ronjenje

(biti će otvoreno za ronjenje po završetku arheoloških istraživanja)

21. Vassilios - novovjekovni brodolom

Grčki trgovački brod Vassilios potonuo je kod rta Stupište nedaleko od Komiže. Izgrađen je 1920. godine u Osaki u Japanu i prvotno je nosio ime Eastern Temple, a imao je 3673 BRT nosivosti. Potonuo je 19. ožujka 1939. godine s teretom punim ugljena na putu prema Veneciji. Uslijed kvara na kormilu udario je u obalu i ubrzo se trajno smjestio na pješčanom dnu. Priča se da su ga sami mornari namjerno potopili kako bi se brodovlasnik domogao visokog osiguranja, što je tada bila česta pojava. Inače, Vassilios je bio u vlasništvu grčkog brodovlasnika E.M. Tricoglu Androsa koji ga je kupio 1938. godine. Olupina leži na lijevom boku, a unutrašnjost je broda otvorena i lako dostupna ronionicima. Jarbol je još očuvan, a već na dubini od oko 15 metara vidi se pramac broda, dok se nastavkom ronjenja dolazi do krme koja leži na dubini od 55 metara. Dužina olupine je 104 metara, širina 15 metara, a zbog dubine od 22 do 55 metara idealan je za početničke zarone kao i za iskusne ronioce.

Dubina: 22-55 metara

Dozvoljeno ronjenje isključivo preko ovlaštenih ronilačkih centara

Vassilios

Brioni

22. Brioni - novovjekovni brodolom

Parobrod Brioni čija se olupina nalazi kod otočića Ravnik pripadao je austrijskoj kompaniji Österreichische Lloyd. Sagrađen je 1909. godine u Monfalconeu za prijevoz putnika i robe duž jadranske obale. Ovaj brod pratila je zla sudbina. Godine 1914. mobilizirala ga je austrijska ratna mornarica za transport, a 1917. g. nasukava se na otočić Galun kod Krka. Plovidbu je okončao 2. veljače 1930. kada je zbog jakog nevremena udario u obalu nedaleko od rta Jezero na otočiću Ravnik. Pretpostavlja se da je tijekom zadnje plovidbe prevozio duhan i vino. Bio je 69 metara dug i imao 1111 BRT-a nosivosti. Olupina je izvanredno očuvana i prilikom zarona prvo se dolazi do krme na kojoj je potpuno očuvan propeler. Danas se olupina nalazi na dubini od 40 do 63 metara položena na bok.

Dubina: 40-63 metra

Dozvoljeno ronjenje isključivo preko ovlaštenih ronilačkih centara

23. Teti - novovjekovni brodolom

Uz sjevernu stranu otočića Mali Barjak, zapadno od naselja Komiža nalaze se ostaci potonulog broda Teti koji se nasukao 25. svibnja 1930. godine zbog pogreške u navigaciji. Izgrađen je 1883. godine u SAD-u kao čelični teretni parobrod. Imao je dva skladišna prostora i dva jarbola. Motor se nalazio na sredini broda gdje je bilo smješteno i nisko nadgrađe s drvenim zapovjednim mostom. Olupina je dužine 72 metra, širine 8 metara te 963 BRT nosivosti. Zbog male dubine na kojoj se nalazi (10 do 33 metra) olupina je idealna za ronioce početnike, a posebno je atraktivan potpuno očuvani dublji dio.

Dubina 10-33 metra

Dozvoljeno ronjenje isključivo preko ovlaštenih ronilačkih centara

Teti

24. Avion B-24 Lady Luck - otok Biševo

Avion Lady Luck, dio 827. eskadrile 484. bombarderske grupe, dobio je naređenja i u jutro 19. studenog 1944. g. poletio s uzletišta u Maroku. Dok je prilazio svojoj meti blizu Beča pogodila ga je protuzračna obrana. Pilot ga je nekim čudom uspio dovesti sve do uzletišta na Visu, ali pista je bila izvan funkcije zbog oštećenja zadobivenih prilikom ranijeg prisilnog slijetanja. Izgubio je kontrolu nad avionom i srušio se u more istočno od otoka Biševo. Jedini preživjeli od deseteročlane posade bio je pilot - poručnik Henry T. Miller.

Dubina: 86-93 metra

Dozvoljeno ronjenje isključivo preko ovlaštenih ronilačkih centara

25. Avion B-24 Tulsamerican

Ostaci potonulog američkog aviona B-24 Liberator-Tulsamerican iz 2. svjetskog rata nalaze se kod otoka Visa. Prednji dio olupine aviona nalazi se na pješčanom platou na dubini od 41 metar, dok se rep nalazi na dubini od 55 metara. Podvodnim rekognosciranjem utvrđeno je da je avion prilikom prisilnog slijetanja udario u more te se raspao na

Avion B-24 Lady Luck

više većih komada. Prilikom udara prevrnuo se tako da sada leži na morskom dnu s gornjim dijelom trupa. Na dnu su vidljivi središnji dio trupa aviona, oba krila, četiri motora (na jednom je sačuvan i propeler), postolje, prednji dio kupole te kokpit aviona koji je odvojen od trupa. Na kokpitu su dobro sačuvani svi instrumenti. Ispod kokpita nalazi se sačuvano platno padobrana, a nalazila se i cijev avionskog mitraljeza tipa Browning M2 koja je izvađena zbog opasnosti od krađe. Uočeno je i mnoštvo streljiva, ali bombe nisu pronađene. Na krilu aviona nalazi se oznaka - bijela zvijezda na plavom disku s bijelim krilcima. S obzirom da je pronađen i serijski broj šasije aviona, 42-51430, potvrđeno je da je riječ o bombarderu B-24 Liberator naziva Tulsamerican. Avion je bio posljednji od 18 000 aviona sagrađenih u tvornici Douglas, u gradu Tulsi u SAD-u, zbog čega je i dobio taj naziv. U 2. svjetskom ratu letio je u sastavu 765. eskadrile 461. bombarderske grupe, a u svojoj je posljednjoj misiji išao prema okupiranoj Poljskoj.

Dubina: 41-55 metara
Dozvoljeno ronjenje isključivo preko ovlaštenih ronilačkih centara

Avion B-24 Tulsamerican

26. Avion B-17 G

Potonuli avion B-17 G nalazi se kod rta Polivalo, jugoistočno od naselja Rukavac na otoku Visu na dubini od 72 metra. Riječ je o američkom avionu serijskog broja 44-6630 s 11 članova posade koji je bio u sastavu 340. bombarderske grupe, stacionirane u Italiji, odakle je išao na zadatke bombardiranja ciljeva u Austriji. Dužina aviona bila je 22,5 metara s rasponom krila od 31,5 metara, a od naoružanja nosio je mitraljez Browning 12,7 mm.

Na svoju posljednju misiju poletio je 6.11.1944. iz talijanske baze Amendola u akciju bombardiranja Beča, no nad Bečom se nadvio gusti sloj oblaka, pa je posada aviona dobila zadatak da smrtonosni teret izbaci nad Mariborom. U toj akciji avion je pogođen, pa je s oštećenim hidrauličnim sistemom nastavio letjeti prema Visu, najbližem savezničkom aerodromu. Pilot nije uspio sletjeti na pistu viškog aerodroma, već je sletio na površinu mora gdje je i potonuo. Iako zbog dubine na kojoj se nalazi nije lako dostupan za ronjenje, B-17 G predstavlja najbolje sačuvan primjer aviona iz II. svjetskog rata s potpuno očuvanim instrumentarijem.

Dubina: 65-72 metra

Dozvoljeno ronjenje isključivo preko ovlaštenih ronilačkih centara

Avion B-17 G

Avion B-17 G

27. Palagruža, podmorska zona -

ostaci više brodoloma iz antičkog i novovjekovnog razdoblja

Palagruža je, kao najisturenija točka Jadrana, bila važna u transjadranskim odnosima kroz povijest. Materijalni nalazi na otočju svjedoče da je veza dviju obala Jadrana uspostavljena još od ranog neolitika te da se nastavlja kroz brončano doba, doba grčke ekspanzije i u rimsko vrijeme. Antički izvori spominju u Jadranu „Diomedov otok“ ili otoke, ali ne donose njegovu lokaciju. Proučavanjem antičkih izvora može se zaključiti da su Diomedovi otoci Vela i Mala Palagruža jer se Diomedov kult vezuje uz značajne točke pomorske trgovine, kakvo je i ovo otočje, a nalazi luksuzne grčke keramike na Palagruži upućuju na to da se tu nalazilo Diomedovo svetište. S obzirom na navedeno, podmorje uokolo Palagruže izrazito je bogato hidroarheološko nalazište s ostacima brojnog arheološkog materijala.

Na jednom od njih izvađen je keramički brodski žrtvenik iz 5. st. pr. Kr, jedan od 4 takva poznata na Jadranu. Na drugom su nalazištu arheološkim istraživanjima otkrivene amfore tipa Dressel 1C, dok su na trećem lokalitetu izvađena dva brončana topa iz 16. stoljeća, danas izložena na obali ispred Komune u Komiži. Prostor otoka i okolnog podmorja pruža značajne nalaze iz vremenskog razdoblja od preko 2000 godina.

Podmorska zaštitna zona obuhvaća 200 metara od obale Palagruže i pripadajućih otoka, otočića i hridi.

Dubina: 20-40 metara
Djelomično dozvoljeno ronjenje isključivo
preko ovlaštenih ronilačkih centara

28. Svetac - antički brodolom

Ulomci amfora tipova Dressel 2-4 i Richborough 527 iz 1. st. razasuti su na pjeskovitom dnu kod otoka Sveca. Pod pijeskom se nalaze i drugi ostaci broskog tereta i opreme te drveni ostaci brodske konstrukcije.

Dubina: 29-32 metra
Dozvoljeno ronjenje isključivo
preko ovlaštenih ronilačkih centara

VIŠKA BITKA

Najvažnija pomorska bitka u povijesti Jadrana, a ujedno i jedna od najznačajnijih pomorskih bitaka u europskoj povijesti uopće, odigrala se dana 20. srpnja 1866. godine u akvatoriju otoka Visa između flota Kraljevine Italije i Austrougarske monarhije. Cilj Kraljevine Italije bio je zauzimanje bivših mletačkih posjeda koji su mirom u Campo Formiju 1797. godine pripali Habsburškoj Monarhiji. U Viškoj bitci potopljene su talijanski brodovi Palestro i Re d'Italia, a značajan broj manjih brodova je oštećen. Iako malobrojnija i slabije opremljena, austrijska mornarica pod zapovjedništvom admirala Wilhelma von Tegetthoffa i sastavljena većinom od hrvatskih mornara, uspjela je pobijediti nadmoćniju talijansku flotu. Viška bitka, ili „Viški boj“, bila je prva velika pomorska bitka u kojoj su sudjelovali oklopljeni brodovi i brodovi na parni pogon. Također, to je i prva bitka u svjetskoj povijesti u kojoj su se dvije oklopljene flote sukobile na otvorenom moru.

Komercijalo ronjenje na olupinama potonulih brodova iz Viške bitke biti će omogućeno nakon završetka svih istraživanja i konzervatorsko-restauratorskih radova.

29. Re d'Italia

Najvažniji i ujedno zapovjedni talijanski brod u Viškoj bitci bio je Re d'Italia. Bio je drvene konstrukcije, ali s oklopom od 114 mm. Sagrađen je u New Yorku, 1864. godine. Dužina mu je iznosila 84 metra, širina 16 metara, gaz 7 metara, a bio je naoružan s topovima od 164 i 203 mm, nosivosti 5700 BRT.

U zajedničkoj francusko-hrvatskoj ekspediciji 2005. godine na dubini od 120 m lociran je brod Re d'Italia, a zbog velike dubine za njegovo je istraživanje korištena mini podmornica. S obzirom da je na njemu poginulo 400 ljudi radi se o plavoj grobnici.

Dubina: 120 metara
Trenutno nije dozvoljeno ronjenje

Re d'Italia, Foto: D. Gorički

Palestro, Foto: D. Gorički

30. Palestro

Jedan od najvažnijih talijanskih brodova u navedenoj bitci bila je oklopnjača Palestro. Brod je bio drvene konstrukcije s oklopom od 120 mm. Dužina mu je iznosila 64 metra, širina 13 metara, gaz 5 metara. Bio je naoružan s topovima od 165 mm i 203 mm, nosivosti 2642 BRT, maksimalne brzine 8 čvorova.

Olupina broda locirana je u studenom 2014. godine, a u prosincu 2015. godine zajedničkom akcijom MORH-a i Ministarstva kulture, a temeljem koordinacije za nadzor i zaštitu prava i interesa RH na moru, potvrđeno je da se radi o olupini broda Palestro. Ostaci trupa olupine broda nalaze se na dnu u dva dijela, a vidljivi su i ostaci jarbola, topova i parnog kotla. S obzirom da je na njemu poginulo više od 200 ljudi radi se o plavoj grobnici.

Dubina: 115 metara
Trenutno nije dozvoljeno ronjenje

31. Radetzky

Austrougarska fregata Radetzky izgrađena je 1854. g. u brodogradilištu Notham, Velika Britanija. Brod dužine 58,5 m i širine 12,5 m osim jedra imao je i elisu pogonjenu parnim strojem snage 300 KS, a bio je naoružan s 41 topom različitih kalibara. Sudjelovao je u bitci kod Helgolanda 1864. g. i u čuvenoj Viškoj bitci 1866. g. nakon koje je sudjelovao u misijama na Levantu i Jadranu. Brod je potonuo 20. veljače 1869. g. nakon eksplozije skladišta baruta i granata. Od 355 članova posade sastavljene većinom od mladića iz Dalmacije preživjela su samo 23 člana koje su spasili ribari.

Temeljem koordinacije za nadzor i zaštitu prava i interesa Republike Hrvatske na moru, Hrvatska ratna mornarica (HRM), Obalna straža RH (O St RH) i Ministarstvo kulture -Konzervatorski odjel u Splitu proveli su zajedničku akciju rekognosciranja podmorja, prilikom koje su pronađeni i identificirani ostaci olupine austrougarske fregate Radetzky.

Olupina broda Radetzky nalazi se na dubini od 90 metara i dobro je očuvana te su vidljivi ostaci trupa i oplate, topovi, sidra, parni kotao i drugi dijelovi brodske konstrukcije.

Dubina: 85-90 metara
Trenutno nije dozvoljeno ronjenje

Radetzky, Foto: D. Gorički

A deep blue underwater scene. In the center-right, a diver is visible, illuminated by a bright light, possibly a flashlight or a light from a nearby structure. The diver appears to be looking down at something on the seabed. Surrounding the diver is a massive, dense school of small fish, likely sardines or anchovies, which fills much of the frame. The fish are silvery and catch the light, creating a shimmering effect. The background is a deep, uniform blue, suggesting a deep-sea environment.

**Zbog zaštite podvodne baštine na kartama
su prikazane samo približne pozicije lokaliteta.**

**Komercijalno ronjenje dozvoljeno je samo preko ronilačkih
centara koja imaju koncesijsko odobrenje Ministarstva kulture.**

**Na području svih navedenih podvodnih lokaliteta
vrijede slijedeće mjere zaštite:**

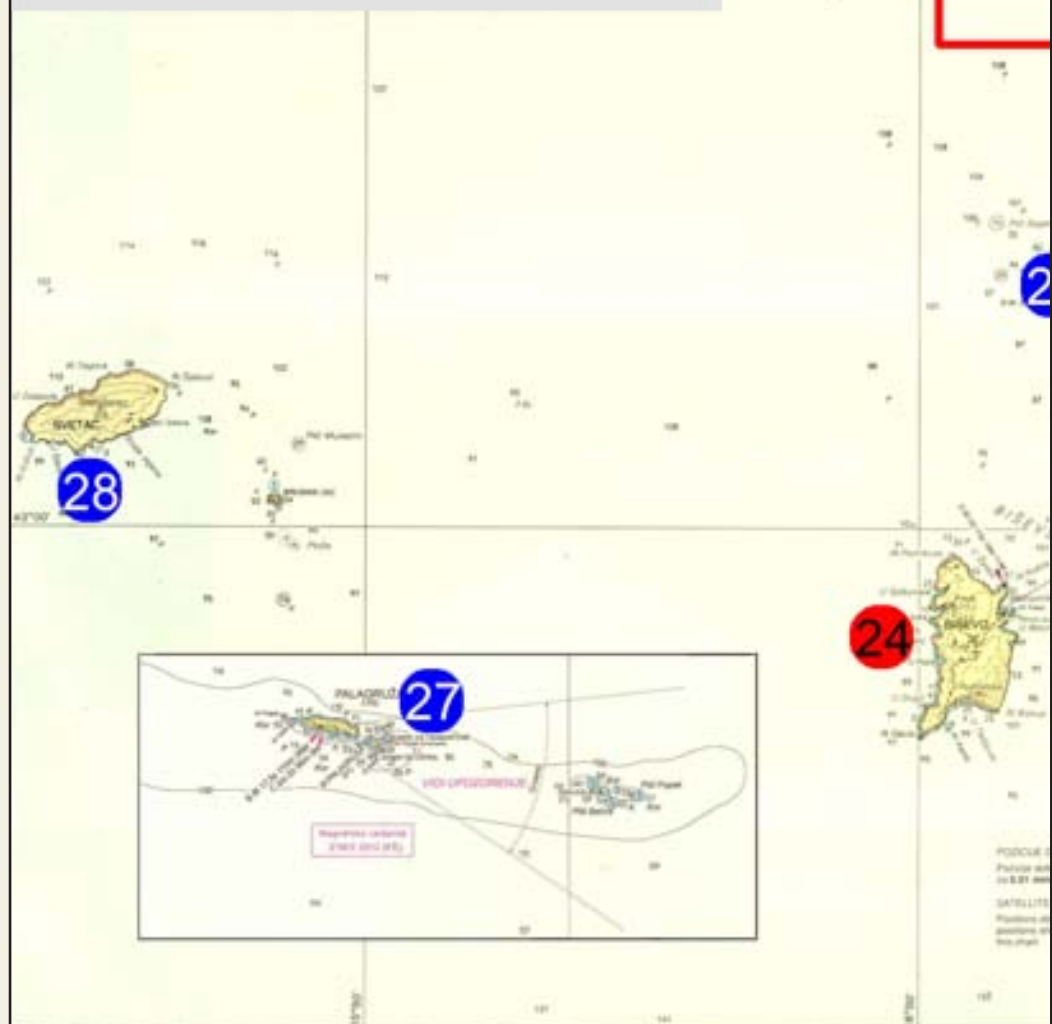
An underwater photograph showing a large, dense school of small, silvery fish swimming in the upper half of the frame. In the lower half, a dark, rusted metal structure, likely part of a shipwreck, is visible, partially covered in green algae. The water is a deep blue color.

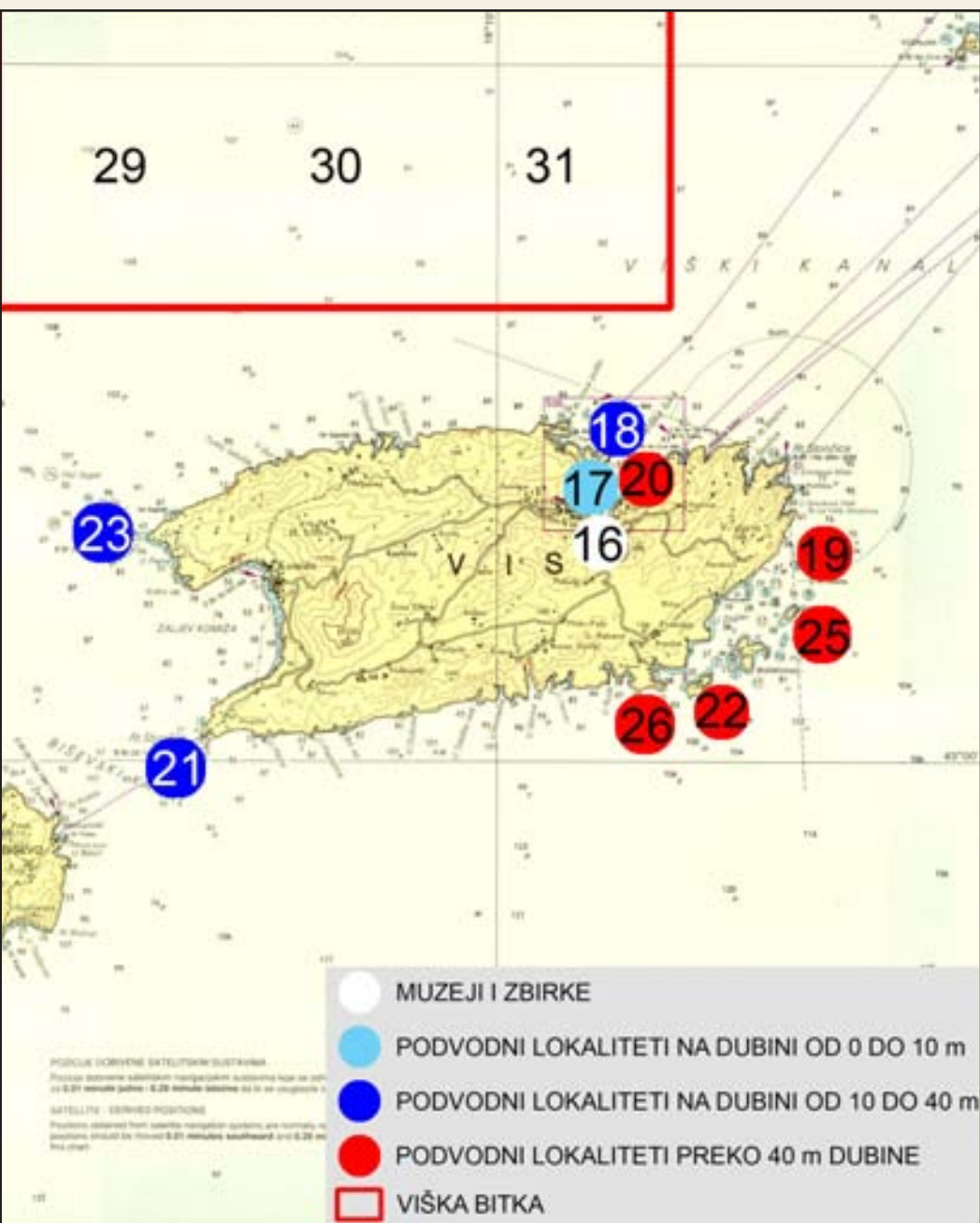
Ne dopušta se bilo kakvo diranje,
premeštanje ili oštećivanje artefakata.

Ne dopušta se foto ili video snimanje
za javnu objavu bez prethodne dozvole Ministarstva kulture.

Ne dopušta se bilo kakvo kopanje dna ili dizanje
mulja radi otkrivanja artefakata ili konstrukcije.

AKVATORIJ OTOKA VISA, PALAGRUŽE I SVETCA

NAKLADNIK:

Splitsko-dalmatinska županija
Kantharos d.o.o.

ZA NAKLADNIKA:

Blaženko Boban, Splitsko-dalmatinska županija

UREDNICI:

Saša Denegri
Silva Kukoč
Eduard Visković

TEKST:

Saša Denegri
Silva Kukoč

PRIJEVOD I LEKTURA:

Tomislav Denegri

DIZAJN:

Tiskara Dvornik

FOTOGRAFIJE:

Dražen Gorički
Saša Denegri
Mariusz Milka
Tomislav Radica
Eduard Visković
Muzej Hrvatskih arheoloških spomenika
Muzej grada Kaštela

OBRADA FOTOGRAFIJA I IZRADA KARATA:

Eduard Visković
Porin Kukoč

NAKLADA

150 komada
Prosinac 2019.

*Posebna zahvala Draženu Goričkom i članovima ronilačkog tima Dragorlux

ISBN 978-953-48757-1-1

